

OTAKAR NOVÁK

NOVÝ PRAMENNÝ MATERIÁL K VÝVOJI ROMAINA
ROLLANDA DO „JANA KRYŠTOFA“

V poslední době narůstá rychle pramenný materiál, který se týká hlavně Rollandova vývoje do přelomu minulého a našeho století. Je třeba zdůraznit, že na prvním místě je to zásluhou paní Rollandové, která bohatou pozůstalost francouzského spisovatele ochotně zpřístupňuje veřejnosti, po případě ji ve výběrech sama připravuje k vydání. Je to však také zásluhou Association des amis de Romain Rolland, založené po druhé světové válce v Paříži. Můžeme s potěšením konstatovat, že také Československo v ní bude zastoupeno, a to profesorem Karlovy university dr. Josefem Kopalem, naším největším znalcem Romaina Rollanda, autorem monografie a studií o něm a překladatelem *Jana Kryštofa*. Společnost přátel Romaina Rollanda publikuje v nakladatelství Albin Michel knižnici *Cahiers Romain Rolland*. Zde vyšlo od r. 1948 sedm svazků, a to jeden Rollandův deník a různá korespondence. Publikace tohoto druhu vyšly částečně také mimo rámec *Cahiers Romain Rolland*, na př. obsáhlý Rollandův deník z doby první světové války. Bohatě informující *Bulletin* Rollandovy společnosti vycházel v r. 1956 již v 11. ročníku a dospěl k číslu 38.

Deníky, korespondence a paměti odhalují nebo lépe osvětlují stránky Rollandova života, vývoje a tvorby, o nichž jsme toho dosud příliš mnoho nevěděli, nebo o nichž jsme byli informováni z druhé ruky. Rolland nepatřil k autorům, kteří mají potřebu svěřovat se veřejnosti s problémy svého soukromí přímo, ať už jde o vnější okolnosti životní, o vnitřní boje nebo o umělecké záměry a pokusy. Přitom problémy překypoval a v jedné době s nimi dokonce zápasil na život a na smrt. Celý Rollandův vývoj byl řetězem bojů, které prožíval bouřlivěji a intenzivněji, než tomu bylo u většiny jeho velkých francouzských vrstevníků. Avšak „neodhaloval snadno svou tvář“, jak si poznamenal již r. 1888 do deníku. Svěřoval se raději svým zápiskům, a to velmi zevrubně po dobu více než padesáti let, a v korespondenci malému okruhu těch, kdo mu byli nejbližší. Jinak volil Rolland raději nepřímou cestu umělecké transposice. Při ní vlastní zkušenosti zpracovával tak, že autobiografické rysy zůstávaly záměrně zastřeny, mimo jiné tím, že Rolland jejich životní kontext rozložil. Pročítáme-li ve světle nových životopisných dokladů *Jana Kryštofa*, největší Rollandovo dílo z jeho tvůrčího období před první světovou válkou, zjišťujeme, že je autobiografickými prvky všeho druhu prostoupeno nepoměrně více, než se dosud všeobecně soudilo.

Nemíním sledovat výskyt a způsob transposice těchto autobiografických složek v Rollandově tvorbě jeho začátků až do *Jana Kryštofa*. Je to otázka důležitá i zajímavá, kterou — pokud jde o *Jana Kryštofa* samého — objasním jinde. Chci zde k novému materiálu přistoupit s jiné strany. Poněvadž jde

o věci, které jsou naší veřejnosti známy málo či správněji: z velké části dosud vůbec neznámy a takřka nedostupny, podám stručnou charakteristiku hlavních publikací (pamětí, deníků a korespondence), pokud mají vztah k životu a vývoji mladého Romaina Rollanda.

Musím však předeslat kousek historie pro informaci. Zdá se, že nejstarším dokladem autobiografického významu je známý dopis, kterým r. 1887 Tolstoj odepsal mladému Rollandovi vysokoškolačkovi na jeho dva dopisy ve věci názoru na umění. Rolland dopis uveřejnil r. 1902 s vysvětlujícím úvodem v Péguyho mladých *Cahiers de la Quinzaine*. Jen na okraj budiž poznamenáno, že Rolland, jak dnes víme, dopsal ruskému mistrovi později ještě pětkrát a poslal mu i výtisk svého *Života Michelangelova*, aniž však již od něho dostal odpověď.

Teprve kolem své šedesátky začal Romain Rolland čas od času dávat nahlédnout do svého života, do svých vztahů a svého ideologického vývoje. V jubilejní publikaci svých německých nakladatelů *Der Romain Rolland Almanach*¹ z r. 1926 uveřejnil francouzsky stať *Hommage à Malwida von Meysenbug*. Úvodní poznámka pravila, že jde o výňatek z kapitoly *Přítelkyně (Les Amies)*, součásti prý to Rollandovy chystané knihy zpovědi *Cesta do nitra (Le Voyage intérieur)*, k jejímuž uveřejnění nesmí dojít za Rollandova života. Spisovatel ani nedovolil, aby stať, kterou almanach přinášel, byla přeložena do němčiny. R. 1928 vyšla péčí Clauda Avelina v omezeném nákladu Rollandova izolovaná *Vzpomínka z dětství (Souvenir d'Enfance)*,² která se týkala jeho prvních styků se světem hudby v rodném neverském městečku Clamecy. R. 1930 uveřejnil Romain Rolland stať *Renanova slova k jednomu jinochovi (Paroles de Renan à un Adolescent)*.³ Bylo to vylíčení rozhovoru, který měl Rolland vysokoškolačk se starým filosofem v prosinci r. 1886. Rolland dopsal Renanovi ve věci pojetí jeho filosofického dramatu *Abatyše Jouarrská (L'Abbesse de Jouarre, 1886)* a na jeho pozvání ho navštívil na Collège de France. Když r. 1931 Rolland znovu vydával knížku *Empedokles z Agrigentu a věk nenávisli (Empédocle d'Agrigente et l'Âge de la Haine)*,⁴ po prvé vyšlou r. 1918, připojí k ní vzpomínkový essay *Záblesk Spinozův (L'Éclair de Spinoza)*, v němž popsal zábleskové osvětlení pantheismu, kterého se mu dostalo jako studentovi z několika vět Spinozovy *Ethiky*. Téhož roku opatroval Rolland definitivní vydání *Jana Kryštofa* novým obsáhlým úvodem (*Introduction à Jean-Christophe*),⁵ který obsahoval mnohé podrobnosti, týkající se vzniku románu. A konečně ještě téhož roku 1931 vydal Rolland časopisecky stať *Sbohem minulosti (Adieu au Passé)*, v níž se loučil sebekriticky se svým předválečným heroickým individualismem.

Roku 1932 pak vyšla část vzájemné korespondence mezi Romainem Rollandem a Malwidou von Meysenbug, a to v německém překladu.⁶ Týkala se let 1890—1891. Kromě prvních ukázek Rollandovy výměny dopisů se sedmdesátiletou římskou přítelkyní — výměny, která zabrala třináct let — byla zde po prvé vydána, a to rovněž v německém překladu, Rollandova memoárová stať *Díkůvzdání. Vzpomínky na Malwidu*, z níž *Der Romain Rolland Almanach* r. 1926 přinesl ve francouzském originále pouze úvodní část část. V tomto díkůvzdání, které francouzsky vyšlo in extenso r. 1934 v revue *Europe*, vypsal Romain Rolland své seznámení a své krásné dlouholeté vztahy k staré slečně. Pocházela po předcích z emigrovaného francouzského rodu hugenotského, byla vzdělanou idealistickou demokratkou z dob velkých evropských osmačtyřicátníků, vychovatelkou dcer Gercenových a mimo jiné důvěrníci

Lisztovou a Wagnerovou. Rollanda s ní spojila její zanícená láska k hudbě, umění a životu. Malwida stála u kolébky jeho literárních pokusů a děl až do *Života Beethovenova* (1903). Jí posílal Rolland všechny své pokusy do Říma a svěřoval se jí se svými plány.

Retrospektivě s hlediska ideologického, ale i literárního vývoje Rollandova bylo vyhrazeno mnoho místa ve svazcích článků a statí *Patnáct let boje* (*Quinze ans de Combat*, 1935) a *Společníci na cestě* (*Compagnons de Route*, 1936).

Zatím se Romain Rolland, který se r. 1922 usadil ve Villeneuve ve Švýcarsku a žil zde až do r. 1939, připravoval k sepsání svých pamětí, zvláště když se r. 1939 vrátil do Francie, aby dokončil svůj život ve Vézelay. Za německé okupace vydal Rolland r. 1942 v Paříži knihu osobních zpovědí, kterou ohlašoval již německý almanach r. 1926 a která podle tehdejší poznámky měla vyjít až po Rollandově smrti — *Cestu do nitra*.⁷ V úvodu ji Rolland představoval jako „symfonické preludium“ pro své paměti, povahou od nich odlišné, v němž prý chtěl „objasnit hádanku svého (života) . . ., vybavit jeho smysl před svými zraky a před zraky svých drahých“. *Cesta do nitra* dávala nahlédnout do mnohých konkrétních skutečností Rollandova mládí. Vysvětlovala neduživé spisovatelovo dětství, jeho obsese smrti, stísnující ovzduší jansenistické přísnosti, která se šířila z matčina vzdorného smutku nad ztrátou dcerušky Madelainy (první; znovu tímto jménem pojmenovala své třetí dítě), o dvě léta mladší než Romain, Seznamovala s Rollandovým rodem, a z jeho pradědečkem a oběma dědy, s jeho rodiči přímo, povahově odlišnými a z nichž matka, která s Rollandem zůstala spjata vrocím kultem hudby až do své smrti, mu byla nejbližší a měla na něho rozhodující vliv. Romain Rolland zde také vyprávěl o třech „záblescích“, trojích pantheistických osvěceních z mládí, které působily na formaci jeho životní víry. Najdeme zde vylíčení těžké krise jeho jinošství, když se po přestěhování rodiny dostal do „deicidní“, jak řekl, atmosféry Paříže osmdesátých let. Konečně se tu dovidíme také zevrubně o obrodném významu, který měl pro něho dvouletý studijní pobyt v Římě, za něhož nešťastná láska k Italece přispěla k jeho přerodu v tvořivého umělce a kde také navázal přátelství s Malwidou. *Záblesk Spinozův* a vzpomínky na Malwidu sem byly převzaty. Tyto vzpomínky dostaly ve francouzském originále nový titul: *Amore. Pace* a byly proti německému překladu v *Der Romain Rolland Almanach* pozměněny jen zcela nepatrně.

Romain Rolland se již nedožil toho, aby dokončil a vydal své chystané paměti. Avšak v rukopise měl již napsanu první část. Proto mohly r. 1947 v Lausanne vyjít podstatně výňatky z nich s názvem *Vzpomínky z mládí* (*Souvenirs de Jeunesse [1866—1900]. Pages choisies*).⁸ Podle předmluvy André Bonnarda začal Romain Rolland psát „dějiny svého života a myšlení“ r. 1938. Získal prý tehdy ve francouzském Vézelay, nedaleko svého rodiště Clamecy, dům, kde se v předvečer druhé světové války zahloubal do četby svých deníků. „V červenci 1939,“ píše Bonnard, „dokončuje Rolland redakci prvních dvou knih svých *Pamětí*. Tato část díla — kterou autor nadepisuje *Vzpomínky z mládí* — přivádí vyprávění až k r. 1892, roku to prvního sňatku Romaina Rollanda. Třetí kniha — která v rukopise má nadpis *Paměti a vzpomínky z mládí* — provází spisovatele až k „zastávce r. 1900“. Rolland dokončuje její napsání 26. června 1940 ve Vézelay, „za německé okupace“, jak sám podotýká. Měl v úmyslu přivést své dílo v dalších knihách od „prahu století“

k „prahu války“ — války z r. 1914. Smrt mu v tom zabránila. Avšak i když tyto *Paměti* nejdou za třicátý pátý rok autorova života, přesto Rolland pokládal část, kterou napsal, za ukončenou. Poznámka, připojená k rukopisu jeho rukou, naznačuje, že text je připraven k tisku.“

Lze litovat, že prestižní a možná i obchodní důvody přiměly švýcarské vydavatele k tomu, aby nepředložili Rollandovy paměti, které v originále zabírají zhruba 350—400 stránek, v celém rozsahu a v úpravě, jakou jim dal autor sám. Vynechali asi jednu třetinu textu rukopisu, a to prý hlavně proto, „aby tomuto dílu, které má v blízké budoucnosti vyjít ve Francii in extenso“, jak tehdy říkali, „vyhradili charakter díla nevydaného“. A zřejmě z týchž důvodů prý „nepokládali za užitečné, aby zachovali rozdělení na knihy, jak je svým *Pamětem* dal Rolland. Avšak“, pokračují vydavatelé, „nápisy vybraných ukázek jsou všechny nápisy autorovými, buď že jsou v záhlaví kapitol nebo že se najdou v obsahu připravovaném Rollandem“.

K vydání paměti jako celku a v úpravě autorové, jak je tento lausannský výbor ohlašoval, ještě ve Francii nedošlo. V ediční poznámce k vydání Rollandova deníku z École Normale čteme (psáno r. 1952), že úplné vydání paměti, z nichž prý v Lausanne vyšly výňatky v omezeném nákladu, „vyjde v nakladatelství Albin Michel za několik let“. Jenže zatím vyšly r. 1949 Rollandovy paměti v Curychu a v Amsterdamu v témž německém překladu s názvem *Z mého života. Vzpomínky na dětství a mládí (Aus meinem Leben. Erinnerungen an Kindheit und Jugend)*.⁹ Curyšské vydání má předmluvu z pera André Bonnarda, která z největší části pouze reprodukuje jeho předmluvu k francouzskému výboru lausannskému, výboru z r. 1947, je však trochu doplněna, hlavně v úvodu a závěru. Píše se zde: „Büchergildě Gutenberg se dostalo jako prvnímú nakladatelství významného přednostního práva, aby uveřejnila jedno z posledních děl, které vytvořil autor *Jana Kryštofa*, jeho *Paměti*, v německém překladu a v úplném znění. Je v tom více než šťastná náhoda, je v tom dokonce více než čest, kterou nakladatelské gildě prokazuje paní Romain Rollandová tím, že ji pověřuje tímto úkolem: švýcarský čtenář je oprávněn, aby v tom viděl hold, který naše země přináší velkému Evropanovi, jenž Švýcarsku vždycky prokazoval živé přátelství.“ Pak následují údaje o francouzském rukopisu, jak zde již byly uvedeny podle francouzské předmluvy k výboru lausannskému. Opakuje se zjištění, že se čtenářům předkládá převod úplného znění Rollandových pamětí, a praví se dále, že „k *Pamětem* jsou připojeny dodatky, které autor sám k tomu určil“. Nemluví se o tom, zda byl učiněn nějaký zásah do Rollandovy úpravy. Ale podle Bonnarda popis rukopisu je zřejmé, když s ním konfrontujeme německý překlad, že znění originálu bylo zachováno se vším všudy, i s předmluvou Romaina Rollanda, datovanou z února 1939, kterou francouzský výbor švýcarský vynechal.

V létě 1956 vyšla konečně v nakladatelství A. Michel v Paříži již první část toho, co R. v uvedeném rukopise měl připraveno, a to s názvem *Paměti a zlomky deníku (Mémoires et fragments du Journal)*. Plán obsahu a rozvržení *Paměti*, jak si jej načrtl spisovatel, je zde sice otištěn, nebyl však zachován. V čelo díla měly být totiž zařazeny vzpomínky na Malwidu von Meysenbug. Nebyly sem pojaty proto, že je R. Rolland, když je byl ve francouzském znění otiskl časopisecky r. 1934, mezitím publikoval knižně v rámci *Cesty do nitra* (1942). I jinak bylo původní rozvržení obsahu *Paměti* podle vydavateléské poznámky pozměněno. Zato po tomto svazku *Paměti*, zahrnujícího tři oddíly: I. Vzpomínky z mládí (Souvenirs de Jeunesse), II. Doplňky (Complé-

ments) a III. Paměti a vzpomínky (*Mémoires et Souvenirs*), má být vydán ještě svazek další, *Vzpomínky (Souvenirs)*. Zatím tedy si o Rollandových *Pamětech* jako celku můžeme udělat obraz stále jenom podle jejich německého překladu.

Druhou část pamětí, která měla zahrnout období od „prahu století“ k „prahu války“ z r. 1914, Romain Rolland již nenapsal. Ale zato napsal dvousvazkovou monografii a Charlesovi Péguy, která vyšla r. 1944, roku to Rollandovy smrti, a která byla jeho posledním dílem. Tato monografie vznikla právě v souvislosti s Rollandovými paměti. V dodatcích ke korespondenci mezi Rollandem a Péguy je uveden Rollandův dopis Marcelu Péguy, synu Péguyho, s datem 18. června 1942. Spisovatel v něm mimo jiné praví: „Psal jsem své Paměti a dospěl jsem k desátým letům, kdy Váš otec začínal Cahiers. Chystal jsem se vyprávět vzpomínky na něho a na náš společný úkol. To však mi nestačilo, chtěl jsem znovu prožívat, jak tehdy myslil, znovu jsem jej četl — a byl jsem tak mocně zaujat jeho geniem, že se od něho nemohu již odpoutat: chci mu věnovat celou knihu.“ Je pochopitelné, že Romain Rolland v sympatisující, chápající, ale přesto kritické retrospektivě na svého prvního nakladatele a na svého spolubojovníka proti degenerující měšťanské kultuře Třetí republiky na přelomu století přinesl mnohé detaily, které mají vztah k jeho vlastnímu vývoji.

Shrnu stručně, co vydaná část Rollandových pamětí obsahuje. Zabírá dobu od Rollandova dětství, ale hlavně od jeho jinošství až po Dreyfusovu aféru. Dovidáme se zde mnoho nového o jeho studiích na École Normale; o „římském jaru“ jeho studijního pobytu v Itálii; o jeho návratu do tísňivé atmosféry literární Paříže posledních let života Tainova a Renanova, vybavující představu zániku civilisace; o hudebním vzdělání, kterého se mu v mládí dostalo, a o pařížských koncertech; o Rollandovu seznámení s tvorbou Henrika Ibsena a jiných „ledových světců“ severu; o prostředí izraelitské intelektuálské rodiny jeho první ženy Klotildy Bréalové, s níž se oženil r. 1892 a s níž strávil několik měsíců v Itálii, kde připravoval svou doktorskou thési o dějinách opery před Lullym a Scarlattim; o osudech Rollandových prvních dramát a marném úsilí dostat je na jeviště Comédie Française, a to přes přízeň čelného tragéda Mounet-Sullyho; o odcizování mezi Rollandem a rodinou jeho ženy, když se ukázaly neshody v otázce jeho kariéry a potřeby tvůrčí nezávislosti, které vedly k rozvodu r. 1901; o pařížských salonech, v nichž Romain Rolland díky postavení svého tchána, profesora Michela Bréala, poznával zblízka společnost pařížského kulturního jarmarku; o objevu nové víry socialistické v polovině devadesátých let, o zrození *Jana Kryštofa* a o původních představách o uspořádání jeho románového cyklu; o Dreyfusově aféře a Rollandovu postoji nad vřavou, jak je vyjádřen hlavně v revolučním dramatu *Vlci* z r. 1898; o Rollandově vzrůstajícím zájmu o bojovný nástup socialistů; konečně o Rollandových pokusech s divadlem lidu a o velké „tvůrčí explozi“, která se u něho projevila kolem r. 1900, a to pracovními plány v oblasti dramatické, románové, životopisecké a musikologické.

V německém překladu je kromě Rollandova úvodu navíc hlavně text jeho dodatků k 2. a 3. dílu pamětí v jeho vlastním uspořádání. Je zde třeba uvést dopis Saint-Saënsovi z dubna 1887, v němž vysokoškolák Rolland, nadšený pro Wagnera, jehož *Lohengrin* byl v Paříži koncertně uváděn dirigentem Lamoureuxem, protestoval proti nacionalistickému postoji francouzského skladatele; dále vzpomínky na skladatele Césara Francka; poznámky o četbě

Tolstého a jiných autorů, které Romain Rolland četl v době vysokoškolských studií; stručnou charakteristiku a historii Rollandových vztahů ke Claudelovi a Tolstému; vzpomínky na styky s německým komponistou Richardem Straussem, italským spisovatelem Gabrielem d'Annunziem a jeho přítelkyní zpěvačkou Eleonorou Duseovou, s francouzským tragédem Mounet-Sullym; Malwidina sdělení o Wagnerovi atd. Pařížské vydání *Pamětí* z r. 1956 přineslo zatím v oddíle Doplňků jenom část tohoto materiálu.

Společnost přátel Romaina Rollanda vydala zatím některý další pramenný materiál, který je významný pro poznání mladého a dozrávajícího spisovatele. (O rozptýlených drobnějších nebo dílčích publikacích, z nichž některé byly později přejaty do příslušných publikací celkových, nebudu se zmiňovat.) Tak r. 1948 vyšel cenný výbor jeho dopisů Malwidě von Meysenbug (*Choix de lettres à Malwida von Meysenbug*).¹⁰ Týkají se umění, literatury, hudby, současných politických otázek, Rollandových tvůrčích plánů a koncepcí atd., ale také jeho problémů osobních. Ukazují šíři kulturních zájmů mladého Rollanda. Jde o období, za něhož se Romain Rolland intenzivně brání proti pařížskému „jarmarku“, kupčičím s kulturními statky, probíjí se k sobě samému a dorůstá v dramatika revoluce a epika slavných životopisů i *Jana Kryštofa*. Dodnes jsme o Rollandově vnitřním odboji proti soudobé buržoasní kultuře francouzské společnosti, dále o jeho postavení k Dreyfusově aféře, o vzniku a bezprostředním ohlasu dramatu *Vlci*, jakož i o jeho rozchodu s Klotildou, která se rozhodla pro štěstí jarmarku, přímo zpravení hlavně ze stránek jeho korespondence s Malwidou von Meysenbug.

Roku 1952 byl vydán deník Romaina Rollanda vysokoškoláka, jenž je nedocenitelný pro pochopení překonání jeho krise jinošství a základu jeho světového názoru i estetiky. Podle ediční poznámky spálil Romain Rolland originál prvních záznamů z let 1882—1889, když je předtím opsal. Zachoval prý největší část původního textu v jeho úplnosti, avšak některá místa pouze shrnul, kdežto jiná vynechal. Paní Rollandová zvolila pro vydání titul podle kapitoly Rollandových pamětí, která je věnována jeho studiu na École Normale v Paříži, umístěné v rue d'Ulm: *Kláster z rue d'Ulm (Le Cloître de la rue d'Ulm. Journal de Romain Rolland à l'École Normale [1886—1889])*.¹¹ K deníku jsou připojeny ještě některé Rollandovy dopisy matce z téže doby a vyznání jeho r. 1888 formulované pantheistické životní víry *Credo quia verum*, o jehož existenci se pouze vědělo. Je škoda, že z Rollandovy korespondence s jeho spolužákem a nejbližším tehdejším přítelem A. Suarèsem zlet 1887—1891 jsou zachovány pouze dopisy Suarèsovy, poněvadž dopisy Rollandovy, „vyplněné za poslední války, chybějí . . .“¹² Proto je poslední dosud větší publikace, mající vztah k Rollandovu mládí, výbor dopisů, které Romain Rolland psal denně matce z italského pobytu na École française d'archéologie et d'histoire v Římě. Vybojoval si tento pobyt (po skončení vysokoškolského studia na École Normale) na matčině lásce slibem, že každý den podá o sobě zprávy, což také splnil. Výbor je nadepsán *Římské jaro (Printemps Romain. Choix de lettres de Romain Rolland à sa mère [1889—1890])*.¹³ Název má podle Rollandova prvního pokusu o román — *Římské jaro*. Napsal jej, jak vypráví v pamětech, r. 1890 v Římě, aby se vyzpovídal ze „sladkohořkého“ zážitku první lásky. Později prý jej pro jeho nezralost zničil. Obsáhlé dopisy matce, podobně jako dopisy Malwidě, jsou zrcadlem neúnavné schopnosti mladého Rollanda sbírat dojmy z umění, společnosti a cest a podávat je s bystrým smyslem pro to, co je podstatné.

Důležité podrobnosti o Rollandově tvorbě od Dreyfusovy aféry až k první světové válce najdeme jednak v jeho korespondenci s Louistem Gillem, který byl jeho žákem a stal se významným historikem umění a literárním kritikem (*Correspondance entre Louis Gillet et Romain Rolland. Choix de lettres*; předmluvu napsal Paul Claudel),¹⁴ jednak v korespondenci mezi Charlesem Péguym a Romainem Rollandem (*Une Amitié française. Correspondance entre Charles Péguy et Romain Rolland*).¹⁵ Tato korespondence je spíše obchodního rázu, a to mezi spisovatelem Romainem Rollandem a mezi jeho svérázným nakladatelem Péguym. Je však opatřena instruktivním obsáhlým úvodem od Alfreda Saffreye, který, což je jeho přednost, částečně používá dosud nevydaného materiálu a uvádí jej in extenso v dodatcích.

Veškerý tento pramenný materiál, který slouží k pronikavě prohloubenému poznání „dějin života a myšlení“ Romaina Rollanda, vybízí přímo k tomu, aby bylo alespoň něco řečeno na okraj problematiky tohoto druhu dokladů. Nejnověji se takovýchto otázek dotkl dosti zevrubně berlínský romanista Fritz Neubert v rozsáhlé studii *Zur Problematik der französischen „Journaux intimes“ (Tagebücher)*.¹⁶ Stať chce být zhuštěným naznačením vývojové cesty této literatury, její metodiky a problematiky. Autor zároveň ohlašuje velkou práci na toto thema: Marně se zde pidíme po nějaké zmínce o Romainu Rollandovi. Jsou tu arci zastoupeni a charakterisováni Jules Renard, André Gide, Julien Green, Charles du Bos atd., mluví se tu i o Hugově deníku z let 1830—1848, vydaném r. 1954, ale Romain Rolland, jehož objemný deník z první světové války vyšel r. 1952 a jehož deník z dob studií na École Normale byl vydán r. 1954, z jehož deníku byly fragmentárně uveřejněny i jiné části — tak na př. část týkající se let 1912—1913 s nadpisem *De Jean-Christophe à Colas Breugnon* r. 1946; jiná část z let 1915—1943 týkající se Indie r. 1951 atd. — Romain Rolland u Fritze Neuberta, zkušeného romanisty, jmenován není. Mohlo by se podle toho zdát, že Romain Rolland nezaujímá ve vývoji a problematice deníků a pamětí takové postavení, jež by stálo za povšimnutí, neboť není myslitelné, že by Fritz Neubert o publikacích, které tu byly stručně charakterisovány, nic nevěděl.

Zmiňuji se o tom jen jako o kuriozitě. Již dnes totiž se ukazuje, že Romain Rolland v uvedené literatuře má místo hodné pozoru. A budoucnost možná skutečně ukáže i to, že nebyla docela paradoxní předpověď, která pravila, že nejzajímavějším dílem Romaina Rollanda je právě deník, který si psal po tolik desetiletí a z něhož dosud známe (a možná z velké části budeme jenom znát) zlomky, tak jako i jeho nepřehledná korespondence je z největší části uveřejňována pouze ve výběru.

Spokojím se zde s tím, že ukáží, jak sám Romain Rolland si byl nejlépe vědom, že problematika deníků a memoírů existuje. Již jako vysokoškolák, jemuž se od znamenitých učitelů — v čele s vynikajícím historikem Gabrielem Monodem — dostávalo exaktního školení historika a jenž sám kriticky uvažoval o tom, jakou objektivní cenu mají historické doklady, na něž jsme odkázáni pro své závěry a jimž obzvláště faktografická historiografie doby pozitivismu přikládala rozhodující průkaznost, zaznamenal si Romain Rolland 22. března 1888 do deníku toto: „Myslím, že málo mladých mužů učiní o sobě samých tak trpělivě a tak podrobně záznamy jako já. Ale ten, kdo by, aniž mě předem zná, dostal nápad zrekonstruovat si mě na základě mých utříděných a katalogisovaných záznamů, vytvořil by Romaina Rollanda značně odlišného od toho, jaký jsem. Což mohu zapsat všechny své myšlenky?

Možná, že nejdůležitější v mých zápiscích nejsou. Jedny mi táhnou hlavou, zatím co jsem na procházce, a jsou ztraceny, když se vrátím. Jiné ve chvíli, když je chci zaznamenat, jsou již pohaslé; už se mi dost nechce, abych se pokusil znovu je prožít. Anebo mi lenost zabraňuje v tom, abych vzal zápisník a hledal slova, která by vystihla mou myšlenku. Anebo nechci zapsat to, co v mých tajnostech je příliš hluboce spjato s tajnostmi někoho jiného, jeho nebo jí. Anebo jde o staré: „K čemu? . . .“ — Když pomyslím na všechno to, co jsem neuložil do svých záznamů, a na všechno to, co jsem tam uložil, pak vidím nejapnost, nedostatečnost historického postupu, který chce rekonstruovat život s napsanými slovy. Nejčastěji jsou napsaná slova maskou. Já to dobře vím, neboť já svou tvář neukazuji snadno.⁴⁷ Že proto Romain Rolland nepropadl skepticizmu ve věci historické rekonstrukce minulosti, podnikané s pomocí „slov“, je vidět z pokračování těchto úvah, věnovaných možnostem regenerace postupů historického bádání, jejich obrození z plytkého, abstraktního akademizmu. A hlavně je to vidět z toho, že sám jako historik umění a hudby vydatně používal právě deníkových pramenů pro své četné rekonstrukce. Mně však zde šlo o to připomenout, že si problém úplnosti osobních záznamů, a tedy jejich skresleného obrazu zachycované objektivní skutečnosti, nadhodil již tehdy velmi kriticky.

Romain Rolland v knize *Patnáct let boje* prohlásil, že je „historikem, a to nikoliv pouze historikem z povolání, nýbrž od přírody“.⁴⁸ V předmluvě ke svým pamětem z února 1939 (do r. 1956 se četla jen v německém překladu) ukázal, že postoj historika, vědomého si vývojového procesu, jehož sám je součástí, zaujal i k dějinám vlastního života a myšlení. Byl si vědom toho, že se neměnily jen životy (a mezi nimi i jeho vlastní život), které po dobu půl století, kdy psal svůj deník, pozoroval a zachycoval, nýbrž že se za tu dlouhou dobu měnily neznatelně i jeho oči pozorovatele a že k relativnosti takto obrážené pravdy musí ve svých nyní sepisovaných pamětech mít stále zřetel. „Když znovu pročítám svůj deník,“ píše v uvedené předmluvě, „který mě provázel po celý život, nevidí mé oči jinocha, jímž jsem byl, očima jeho, ani ne očima čtyřicetiletého muže, ba ani ne očima šedesátníka. Nikdy jsem nepocítil jasněji, než když jsem porovnával svědectví, jež jsem zachycoval na všech věkových stupních svého života, proud života a vnitřního bytí, který nikdy nekončí . . . Kde je pravda? Poznal ji dvacetiletý, čtyřicetiletý, šedesátiletý muž, nebo ji poznává dnešní já? Pravda je tady a tam. Bylo ji vidět s každé příčky žebříku života a je ji vidět s vrcholu žebříku. Abych neukřivdil ‚minulé pravdě‘, musil bych jí dát promlouvat z impulsu okamžiku, z bolestí, nadějí a ilusí, které živila. A také osvobozená, objektivní pravda (alespoň se domnívá, že je objektivní, a to je možná o jednu ilusí víc), tato pravda dneška, jejíž poslední vášeň je v poznání a jejíž nejvyšší radost je v jasnosti, také tato pravda se musí dostat k slovu . . .“ Když předkládal část pamětí z doby studia na École Normale a z doby pobytu v Římě, Rolland podotýkal, že o těch dalekých letech mluví tak, jak je vidí teď ve stáří, kdy své paměti píše. Historik relativista, žák Renanův, však se s tímto hlediskem stáří nespokojoval. Našel si z potřeby kontroly kompromisní východisko. Řekl: „Abych vyrovnal dalekozrakost svých starých očí, připojím (k pamětem, O. N.) několik výňatků z Deníku, toho Deníku, který obráží dojmy denního života v celé jejich svěžesti.“⁴⁹

A tak tedy máme na mnoha místech Rollandových pamětí vedle sebe významná svědectví jeho mladých očí, které se dívaly na bezprostředně pro-

žívanou skutečnost zblízka — a perspektivní pohled jeho zestárých očí, které se staly dalekozrakými, pohled zrcadlící v odstupu často spíše interpretovaný smysl té skutečnosti než pouhý její věrný obraz. Rollandovi, jehož naprostá upřímnost je jedním z nejtypičtějších rysů jeho mravního charakteru, můžeme plně věřit, když v *Cestě do nitra* prohlašoval: „Žádná postranní myšlenka, abych tesal svou vlastní sochu, žádná předem pojatá soustava sebe-konstrukce nevévodila této *Cestě do nitra* . . .“²⁰ Že se však v příslušné době minulosti skutečně díval na bezprostřední realitu poněkud jinými očima než v době, kdy své paměti psal z odstupu, lze si ověřit, konfrontujeme-li to, co dnes víme z jeho soudobé korespondence, s tím, co k témuž thematic říká starý Romain Rolland v pamětech. Jde jen o odstíny, ale dalo by se to ukázat částečně i na případě jeho *Vlků*.

Jsem teprve na prahu zveřejňování odkazu Romaina Rollanda. Bylo by předčasné pokoušet se o to, abychom si utvořili definitivní obraz o jeho začátcích. Avšak na druhé straně lze říci, že materiál, který nám poskytují paměti, deníky a korespondence, vydané v posledních letech, je tak důležitý, že si o Rollandových začátcích — ukázal jsem to jinde — vytváříme již dnes podstatně zřetelnější představu, než tomu bylo před deseti, ba i před pouhými pěti lety. Budoucí Rollandův monografista bude mít nesnadný, ale vděčný úkol, aby vylíčil spisovatelovo zrání v celém jeho nově osvětlovaném průběhu. Bude to, jak vyplývá čím dál výrazněji z nových dokladů, životopis, jenž bude po mnohé stránce spřízněný s těmi, které Romain Rolland sám napsal o velkých umělcích a hudebnících — životopis v pravém slova smyslu heroický. Neboť také na Romaina Rollanda smíme vztahovat jeho vlastní definici hrdiny z předmluvy k prvnímu vydání *Života Beethovenova*: ani on nevchází do dějin jako jeden z těch, kdo vítězili myšlenkou nebo silou („Skoro ve všem, co jsem chtěl, byl jsem poražen. Tam, kde se zdálo, že jsem zvítězil, bylo to vždycky plodem nedorozumění,“²¹ zpovídal se v pamětech), nýbrž spíše jako jeden z těch, kdo neklesali na mysli, věřili vášnivě v život a byli velcí srdcem.

P o z n á m k y

¹ *Der Romain Rolland Almanach*. Zum 60. Geburtstag des Dichters herausgegeben von seinen deutschen Verlegern. Literarische Anstalt Rütten u. Loening Frankfurt am Main, G. Müller, Verlag München, Rotapfel Verlag Zürich, Kurt Wolff Verlag München 1926.

² *La Charité-sur-Loire*, Impr. A. Delayance 1928.

³ Paris, Editions de la Belle Page 1930.

⁴ Paris, Editions du Sablier 1931.

⁵ *V Œuvres complètes*. Paris, A. Michel 1931—1933.

⁶ Romain Rolland—Malwida von Meysenbug, *Ein Briefwechsel. 1890—1891*. Mit einer Einleitung von Romain Rolland „Dankgesang“. Erinnerungen an Malwida. Herausgegeben von Berta Schleicher. Stuttgart, J. Engelhorn's Nachf. 1932.

⁷ *Le Voyage intérieur*. Paris, Albin Michel 1942.

⁸ Lausanne, La Guilde du Livre 1947.

⁹ Zürich, Büchergilde Gutenberg 1949; Amsterdam, Querido Verlag 1949.

¹⁰ *Cahiers Romain Rolland 1*. Paris, A. Michel 1948.

¹¹ *Cahiers Romain Rolland 4*. Paris, A. Michel 1952.

¹² *Cette âme ardente . . . Choix de lettres de André Suarès à Romain Rolland (1887 až 1891)*. *Cahiers Romain Rolland 5*. Paris, A. Michel 1954.

¹³ *Cahiers Romain Rolland 6*. Paris, A. Michel 1954.

¹⁴ *Cahiers Romain Rolland 2*. Paris, A. Michel 1949.

¹⁵ *Cahiers Romain Rolland 7*. Paris, A. Michel 1955.

¹⁶ *Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich Schiller-Universität, Jena — Thüringen*. Roč. 5,

1955—1956. Gesellschafts- und sprachwissenschaftliche Reihe, Heft 2—3. Tento sešit je sborníkem prací věnovaných k 70. narozeninám romanisty Eduarda v. Jahna.

¹⁷ *Le Cloître de la rue d'Ulm*, s. 198—199.

¹⁸ *Quinze ans de Combat (1919—1934)*. Paris, Éd. Rieder 1935. 9e éd. Str. 112.

¹⁹ *Mémoires et fragments du Journal*, s. 13—14.

²⁰ *Le Voyage intérieur*, s. 13.

²¹ *Mémoires et fragments du Journal*, s. 187.

DOCUMENTS NOUVEAUX CONCERNANT L'ÉVOLUTION DE ROMAIN ROLLAND JUSQU' A JEAN-CHRISTOPHE

Les admirateurs de Romain Rolland et les chercheurs savent infiniment gré à Mme Romain Rolland de consacrer tous ses soins à la mémoire du grand écrivain et à la publication de ses documents intimes. Mme Romain Rolland est très efficacement secondée dans cette tâche par l'Association des Amis de Romain Rolland dont les *Cahiers Romain Rolland* et les *Bulletins* constituent à eux seuls des entreprises extrêmement méritoires. Les Rollandiens tchécoslovaques seront très heureux d'apprendre qu'ils sont désormais représentés auprès de cette Association par le doyen des études rollandiennes en Tchécoslovaquie, M. J. Kopal, professeur à la Faculté des Lettres de l'Université Charles à Prague, auteur, entre autres, d'une monographie sur Romain Rolland et traducteur magistral de son *Jean-Christophe*.

Le présent article passe rapidement en revue l'histoire de la publication des documents intimes du Maître que celui-ci semble avoir inaugurée lui-même en communiquant au public la longue lettre que lui avait envoyée en 1887 Tolstoï (*Cahiers de la Quinzaine*, 1902). L'auteur caractérise brièvement les documents qui ont trait surtout à l'évolution de Romain Rolland jusqu'à *Jean-Christophe* et aux approches de la Première guerre mondiale. En ce qui concerne les Mémoires qui, au moment où cette étude fut composée, n'avaient pas encore paru en entier en français, l'auteur les décrit d'après les pages choisies publiées à Lausanne sous le titre de *Souvenirs de Jeunesse* (1947) et d'après la traduction allemande *Aus meinem Leben* (Zurich; Amsterdam, 1949) présentée par André Bonnard comme reproduisant le texte intégral du manuscrit français. Grâce à l'amabilité de Mme Marie Romain Rolland qui a bien voulu lui faire parvenir la récente édition parisienne des *Mémoires et fragments du Journal* (1956), l'auteur a été, en dernière minute, en état de signaler ce livre à l'attention des lecteurs tchécoslovaques, le présent article se trouvant déjà sous presse.

Tous ces documents — Journaux intimes, Correspondances, Mémoires — constituent une source inestimable pour notre connaissance approfondie de l'histoire de la vie et de la pensée de Romain Rolland. Ils font en même temps réfléchir aux problèmes qui se posent à propos de telles sources. Voilà pourquoi on peut trouver surprenant qu'une étude assez à propos de telles sources. Romain Rolland, d'ailleurs, historien par sa formation et par sa nature, comme il l'a avoué un jour lui-même (*Quinze ans de combat*), se rendait, dès son Journal de l'École Normale, fort bien compte de certains problèmes essentiels qu'offrent toujours les documents de caractère autobiographique, y compris le problème de l'optique changeante qui s'impose à qui vit et se voit vivre et qui plus tard se voit avoir vécu.

Tous ces documents publiés à ce jour montrent déjà d'une façon éclatante combien les futurs historiens de Romain Rolland auront à décrire une vie proprement „héroïque“, proche parente de celles que Romain Rolland lui-même avait racontées dans ses „Vies des hommes illustres“, et qu'il avait transposée dans une si haute mesure dans son *Jean-Christophe*.

Otakar Novák

НОВЫЙ МАТЕРИАЛ О ТВОРЧЕСКОМ РАЗВИТИИ Р. РОЛЛАНДА ДО ЖАНА ХРИСТОФА

После второй мировой войны жена писателя, М. Роллан при посредстве Société des amis de R. Rolland (делегатом от ЧСР в 1956 г. был проф. Я. Копал) издает литературное наследство Роллана — часть его дневников, избранные места из переписки, а в настоящее время его Воспоминания.

Значение этого материала для понимания творческого развития Роллана является неопенимым.

Перевод Е. Пухляковой